KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ

İLAHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

Cilt: 1, Sayı: 2, Güz 2014

KARADENİZ TECHNICAL UNIVERSITY

JOURNAL OF THE FACULTY OF DIVINITY

Volume: 1, Issue: 2, Autumn 2014

İmâmiyye Fıkhında İmâmî Olmayan Müslümanlar*

Etan Kohlberg**
Çev.: Hanifi Şahin***

Öz

Yazar bu makalede İmâmî kaynaklarda, özellikle İmâmî fıkıh metinlerinde İmâmî olmayan Müslümanların durumunu ele almaktadır. Ona göre İmâmî fıkhında İmâmiyye dışındaki topluluklar *Nasıba* ve *ehlü'l-hilaf* gibi bazı kavramlarla tanımlanır. İmâmî bakış açısına göre bunlar içerisinde en kötüsü Nasîba'dır. Nasiba, ayrıca "Ali'nin, Ebu Bekir ve Ömer'e üstün olduğu anlayışını reddedenler"; "Ali'nin peygamberden sonra halife olma hakkını inkâr edenler"; "Ali'den veya tüm *ehl-i beyt*'ten ya da tüm İmâmiyye Şia'sından nefret edenler" gibi farklı şekillerde tanımlanmaktadırlar. *Ehl-i hilafın* ve Nasıba'nın konumu ile ilgili tartışmalar, taharet, namaz, defin, zekât gibi başlıklar altında ele alınmıştır.

***Anahtar Kelimeler**: İmâmiye, İmami Olmayan Müslümanlar, Nasıba, Ehlü'l-Hilaf.*

Abstract

Non-Imâmî Muslims in Imâmî Fıqh

In this article, the author discusses the non-Imamî Muslims that mentioned in Imamî literature, especially in the Imâmî legal texts. According to the author, non-Imâmî communities are described with some concepts like *Nasibi* and *ahl- al-khilaf* in Imâmî fıqh. From the İmami point of view, the worst among them is Nasiba. Besides, Nasiba are defined as "people who reject the Notion of 'Ali's superiority to Abu Bakr and 'Umar"; "deny his right to be the successor of the Prophet"; "who hate 'Ali or the entire *ahl al-bayt*, or all Imami Shiis". The dispute on the position of *ahl khilaf* and *Nasiba* were examined under titles such as ritual ablution, prayer, burial rites, alms-tax and so on.

***Key Words**: Imâmiya, non-Imâmî Muslims, Nasiba, Ahl al-Khilaf.*

Atıf: Etan Kohlberg, "İmâmiyye Fıkhında İmâmî Olmayan Müslümanlar", çev. Hanifi Şahin, KTÜİFD, c. 1, sy. 2, Güz/2014, s. 199-207.

---

* "Non-Imâmî Muslims in Imâmi Fıqh" başlıklı bu makale, Etan Kohlberg'ün İmâmiyye hakkında farklı dergilerde yayımlamış olduğu makalelerini bir araya getirdiği *Belief and Law in Imâmi Shi'ism*, (Hampshire, 1991) isimli kitabının X. makalesi olarak 99-105. sayfaları arasında yer almaktadır. Bu makaleye dikkatimi çeken kıymetli hocam Prof. Dr. M. Ali Büyükkara'ya teşekkür ederim.

** Prof. Dr., Hebrew University Öğretim Üyesi.

*** Yrd. Doç. Dr., Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Mezhepler Tarihi Anabilim Dalı, hanifisahin25@hotmail.com

İmâmiyye'nin, İmâmî olmayan Müslümanlara karşı, yumuşak eleştiri ile şiddetli düşmanlık arasında değişen tavırları, genel olarak İmâmiyye'nin *Hadis*, teoloji ve polemiğe dayalı literatüründe görülmektedir. Burada bizim ilgi alanımız, İmâmiyye'ye ait hukuki metinlerde gözlenebilen yaklaşımlara hasredilmiştir.

İmâmiyye'ye ait metinlerde, İmâmî olmayan Müslümanlar bir bütün olarak *ehlü'l-hilaf* olarak bilinir. İmâmî bakış açısına göre bunlar içerisinde en kötüsü Nasîba'dır. Nasiba, ayrıca "Ali'nin, Ebu Bekir ve Ömer'e üstün olduğu anlayışını reddeden ve Ali'nin peygamberden sonra halife olma hakkını inkâr edenler, Ali'den veya tüm *ehl-i beyt*'ten ya da tüm İmâmiyye Şia'sından nefret edenler" gibi farklı şekillerde tanımlanmaktadırlar. Nasiba'nın ilk mensuplarının Hariciler ve çoğu Emevi yöneticisinden ibaret olduğu rivayet edilir.[1] Nasıba, diğer *ehlü'l- hilaf* terimine oranla daha sert ifadelerle değerlendirilmektedir: Bazı İmâmî fakihler, Allah'ın nezdinde inanamayanlar olarak kabul edilseler bile, Nasibi olmayan *ehl-i hilafın*, Müslüman olarak değerlendirilmeleri gerektiğini savunmaktadırlar. Diğer yandan, Nasıba, zaten bu dünyada fiili bir küfür (kufr wâqi'î) halindedir ve onlara buna göre muamele etmek gerekir.[2] Dahası Nasıba'nın necis olduğu konusunda İmâmî fakihleri arasında neredeyse ihtilaf yok gibi iken, *ehl-i hilafın* geriye kalanı ile ilgili olarak birbirine zıt görüşler vardır ve çok sayıda fıkıhçının görüşü *eh-li hilafın* necis olmadığı yönündedir.[3] Genelde *ehl-i hilafın,* özelde ise Nasıba'nın konumu ile ilgili tartışmalarda aşağıdaki başlıklar öne çıkmaktadır.[4]

1 Muh. Hüseyin en- Necefi, *Cevâhiru'l-Kelam fi Şerh-i Şerâ'i'-l-İslam*, VI, Necef, 1379/1959-60,63-8; Ali et- Tebrizî el-Garavi, *et-Tenkîh fi Şerhi'l-Urveti'l-Vüska*, II, Necef, 1381/1961, 85. Bu iki kaynak ilk dönem İmâmiyye fakihlerinin tartışmalarını ve faydalı özetlerini içermektedirler.

2 el-Garavi, *a.g.e,* II, 84.

3 Necefî'deki tartışma için bkz.*, a.g.e*, c.VI, 41 vd. el- Garavi, *a.g.e*, II, 41 vd; el- Burûcerdî, *Tevhîdü'l-Mesâil,* Kum, tsz, 30, dipnot 5. Necaset konusuyla ilgili bazı hukuki bakış açıları aşağıda verilecektir.

4 Buradan sonra kısaltmalar şu şekilde olacaktır: K: Kuleyni, *el-Kâfi,* Ed. Ali Ekber el-Gaffârî, Tahran, 1377-81/1957-61.
IM= İbn Bâbeveyh, *el-Muqni'*, Tahran, 1377/1957.
TA= Ebu Cafer et-Tûsî, *Tehzîbu'l-Ahkâm*, Necef, 1377/1957 vd.
TI= A.g.mfl. *el-İstibsâr*, 1375-6/1956-7
TKH= A.g.mlf, *el-Hilâf,* Necef, 1376/1956
TN= A.g.mlf., en-Nihaye, Necef, 1390/1970
HSH= Cafer bط Hasan el-Hilli, *Şeraiü'l-İslam*, Necef, 1389/1969

1. Taharet: Yıkanmak için kullanılan veya birisinin içtiği sudan kalan artık su (su'r, çoğulu es'âr)aririicleri ve ve çok sayıda Emevi yöneticilerini kapsamaktadır. ona temas edenler köpek, domuz, ehl-i kitap ya da Nasıba olmadıkça temizdir. Bu sayılanların tamamı *necistir*.[5] Bu şekilde necis olan artık su, taharette kullanılamaz. Yine eğer bir Nasibi elini bu suya sokmuşsa, hamamdaki suyu taharet amacıyla kullanmak da haramdır.[6]

2. Namaz: Kural olarak bir kişi ancak sağlam bir inanca sahip birinin arkasında namaz kılabilir.[7] Dolayısıyla sadece Nasibi imamın (yani Nasibi birinin imam olduğu durumlarda) arkasında namaz kılmak yasaklanmamıştır; yanı sıra Ali'ye biat etmiş ancak onun düşmanlarından teberri etmemiş birinin arkasında ya günah işleyen ya da İsnaaşeriyye dışında bir Şiî mezhebine mensup olan bir Şiî'nin arkasında namaz kılmak haramdır.[8] Ancak tehlike durumunda *(et-takiyye ve'l- havf*) Nasibi birinin imam olduğu cemaatle birlikte namaz kılmak caizdir. Bu durumda inanan kişi (Şii), okunan Kur'an ayetlerini dinler, fakat rükû ve secdesini, sanki kendisi yalnız başına namaz kılıyormuş gibi, eda eder ve ibadeti esnasında sesinin yükseltmez.[9]

3. Defin: İmâmî fakihleri ölmüş bir Nasibi'nin cesedinin bir İmamî tarafından yıkanamayacağı üzerinde ittifak halindedirler. Bazı İmamî fakihler, bu kuralı tüm İmami olmayan Müslümanlara teşmil ederler. Onlara göre yıkama ölümün hemen akabinde gerçekleştiği için ölüye ahiretteki konumuna göre ki o ahirette kâfirdir, muamele edilmelidir. Bazıları da, *takiyye* olması halinde yıkamaya cevaz vermiş; fakat yıkamanın ölen kişinin mezhebine uygun olarak yapılması gerektiğini vurgulamışlardır. Dahası, *tahdîr* (ölen bir Şii'nin kabrine yeşil ağaç dallarının konulması uygulamasının) İmâmî olmayan ölülere uygulanmaması gerekir.[10]

W= el-Hur el Amili, *Vesâilü'ş-Şia*, Tahran, 1378-89/1958-69.
M=Nuri et- Tabersi, *Müstedrikü'l-Vesâil*, tahran, 1382-4/162-4.

5 TN, 4 vd.

6 TN, 5

7 K, III,374

8 TN, 112 vd; TKF, I,198. Bazı imami kesimlerde Kelam işle ilgili konularda yalan yanlış şeylerin yayılmasına katkı sağladıkları için İmmi kelamcılar Hişam b. El-Hakem ve Yunus b. Abdurrahman'ın arkalarında da namaz kılmak caiz değildir.

9 TA, III, 28, 35, 36; TI, I, 430 vd.

10 TA, I,293; TN, 43; en-Necefi, *a.g.e.,* c.IV, Necef 1378/1958-9, 80 vd. Ayrıca bkz., *Studia*

Eğer ölen kişi hayatı boyunca Şia'ya açıktan düşmanlık etmiş birisi isebu durumda İmâmî (Hz. Peygamberin Abdullah b. Ubayy'in cenazesinde yaptığını örnek alarak) ölünün başucunda ve mezarında dua edilirken ona beddua etmelidir.[11] Bu esnada okunması gereken en uygun dua ise "Allah'ım! Onun karnını ve kabrini ateşle doldur, ona yılan ve akrepleri musallat et" şeklindeki bedduadır.[12]

4. Zekât: *Zekat* ve *fıtır* sadaklarının sadece İmâmiyye'ye mensup kişilere verilmesi gerekir. İmâmî olmayanlara verilmesi halinde geçerliliği yoktur.[13] İmâmiyye'ye mensup olanlar arasında muhtaç olan bir kişinin bulunmaması halinde, fitrenin *mustazaflara* verilip verilemeyeceği konusunda, birbirine zıt olan cevaplar verilmiştir.[14]

5. Hacc: Ne İmâmî biri Nasıba'dan biri adına ne de bir Nasibi, İmâmîyye'den biri adına hacc yapabilir. Bu durumun tek istisnası, bir İmâmînin babasının Nasibi olması durumunda söz konusudur.[15]

6. Cihad: Bu konuyla ilgili kurallar bir başka makalemde ele alınmıştı,[16] burada şunlar ilave edilebilir: İmâmiyyenin Sünnilere silah satmalarına, ancak bu silahların Bizans gibi ortak bir düşmana karşı kullanılması halinde izin verilmiştir. Fakat eğer Sünnilerle Şiiler arasında bir savaş söz konusu olursa Sünnilere silah satışı yasaklanmıştır.[17]

7. Evlilik: İmâmî erkekler, (ehl-i beyte düşmanlığı açıkça ifade eden kişiler olarak tanımlanan) Nasibi olan kadınlarla evlenemezler. Harici

---

Islamica, LII, 1980, s.63 ve orada verilen referanslar.

11 K, III, 188; TA, 197; TN, 145. Benzer uygulamalar Fatımiler de de vardır Bkz. Kadı Numan, *Dea'imu'l-İslam*, ed. A.A.A. Fyzee, I, Cairo, 1370/1951-,283; *K. el-İktisar*, ed. Muh. Vahid Mirza, Şam, 1356/1857, 39.

12 K, III, 189.

13 K,III, 547,551, TN, 185,192.

14 K,IV,173; TA, IV, 49, 52-4; TI, II, 51. İbn Muhtar el-Hillî, *Muhtelifu'ş-Şia,* Tahran, 1323/1905-6, 110.; N Calder, "Zakat in Immi Shii jurisprudence, from the tenth to the sixteen century A.D.", *BSOAS* XLIV, 1981, 471. Mustazaf'ın İmami kaynaklardaki farklı yorumları için bkz., K,II,404-6; İbn Babeveyh, *Me'ani'l- ahbâr*, Necef, 1391/1971, 192-5; Haşim el-Bahrani, *K.el-burhan,* Kum, 1393/ 1973, I,406-9; Hüseyin el-Tabatabai, *el-Mizan fi tefsiri'l-Kuran*, V, Tahran, 1377/1957, 51-61 (ve Kur'an 4/98)

15 K, IV, 309; TA, V, 414

16 "The development of the Imami Shii doctrine of *jihad", ZDMG*, CXXV,197, 64-86.

17 K, V, 112; TA, VI, 335; W, VI/i, 69-71; İbn İdris, K. *es-Serâir,* Kum, 1390/ 1970, 207.

ve Mürci kadınlar da bu kategoriye dâhildirler.[18] Metinlerde, evlendikten sonra hanımının Nasibi olduğunu fark eden İmâmiyye'ye mensup erkeklerin hanımlarından boşanmaları da teklif edilmektedir. Nitekim Ali Zeynel Abidin'in, Haricilere mensup olduğunu anlayınca Şeybanlı hanımını boşadığı ifade edilmektedir.[19] Ancak İmâmiyye'ye mensup erkekler, Nasiba olmayan Sünni kadınlarla evlenebilirler.[20] Özellikle, inançları hakkında bilgisi olmayan cahil ve şüphe içindeki kadınlarla (*şukkak, mustazafat*)[21] ya da kocasının inanç ve geleneklerine uyacağı öngörülen saf kadınlarla (bulh)[22] evlenmelerine izin verilmiştir.[23]

İmâmiyye'ye mensup kadınlarla ilgili kurallar ise daha katıdır: onlar sadece İmâmî erkeklerle evlenebilir, *şukkak ve msütazafun* olan erkeklerle evlenemezler.[24] Bu son tahdid, özellikle *arifât* denilen (dinin sırlarına vakıf olmuş İmâmî kadınlar) için konmuştur.[25]

8. Köle azadı: İmâmiyye'ye mensup bir kölenin azad edilmesi övgüye değer bir hareket iken, *mustazaf* olan kölelerin azad edilmesi sadece caizidir, Nasibi[26] olan bir kölenin azat edilmesi ise tasvip edilmeyen bir harekettir.[27]

9. Şahitlik: İmâmî olmayan bir Müslümanın şahitliği geçersizdir,

---

18 *Kitab-ı Hüseyin b. Said*. Meclisi, *Biharu'l-Envâr*, İran, 1305-15/1887-98, XXIII, 90 'da atıf yapmıştır.

19 K, V, 352,VII, 435; TA, VII,303; TI, III/i, 183.

20 TN, 458.

21 K, V, 348-50; IM, 102; TI, III/i, 184.

22 Nasibi olmayan mustazaf kadınlar, kocalarının gerçek inançlarının farkında olmayan (ve böylece de kocalarının düşüncelerini olur da kazara başkasına aktarma imkânına sahip olmadıkları için kocalarından gelebilecek bir tehlikeye maruz kalmayan kadınlar şeklinde tanımlanır). Ayrıca onlar evlerinde oturan iffetli (Zevâtu'l-hudûri'l-afâif) kadınlar şeklinde de tanımlanmaktadırlar. K, II, 402.

23 *Kitab-ı Hüseyin b. Said*. Meclisi, a.y.; TA, VII, 304; TI, III/i, 184. Ayrıca bkz., ;İbn Babeveyh, *'Ilelü'ş- Şerâ'i*, Necef, 1385/1966, 502.

24 IM, 102; TA, VII, 3303; TN, 458. Takiyye durumuna örnekler için bkz., W, VII/i, 433; M, II, 586.

25 K, V, 349,350; TA, VII, 303, W,VIII/i, 423-7.

26 Burada Nasibi'yi alışım, onun *muhalifu'n-lil hak* anlamı nedeniyledir. Kıyaslayın, Garavi, *a.g.e*, II, 85.

27 TN, 541, İbn İdris, a.g.e, 345. Ayrıca bkz. K, VII, 18.

zira o, kötü ve adaletsiz bir kişi olarak kabul edilmektedir.[28]

10. Para kazanmak: İnananları (Şii) hicveden şiirler yazarak para kazanmak haramdır. Fakat bu hiciv şiirlerini *dalalet ehline* (bu, muhtemelen Nasibayı da içine alan bir kategoridir) yöneltmek ve bu şiirlerden para kazanmakta bir beis yoktur.[29]

11. Kefaret: Yemin kefaretini yerine getirmenin yollarından birisi on fakir insanı doyurmaktır. Bu insanların inanan(Şii) olmaları gerekir, eğer inanan kişiler ya da onların çocukları bulunamaz ise o zaman onların yerine *mustazfun*dan on kişi de olabilir. Fakat fakir Nasiba'ya yemek vermek haramdır.[30]

12. Et tüketimi: İmâmî fakihler, İmâmî biri tarafından kesilmiş hayvanın etinin yenilmesi gerektiğinde ittifak halindeyken, Nasibi'nin kestiği hayvanın etinin yenilip yenilmeyeceği konusunda görüş ayrılığı içindedirler. Bazılarına göre Nasıbi'nin kestiği şey, hiçbir şartta yenmez,[31] bazılarına göre ise *takiyye* veya *zaruret* hallerinde (açıklıktan ölmemek için)[32] yenilebilir, diğer bazılarına göre ise eğer Nasıbi'nin hayvanı keserken doğru ritüeli kullandığı (besmele okumak) duyulursa onun kestiği yenilebilir.[33]

13. Diyet: Eğer bir inanan (Şii), Allah için kızgınlığından dolayı *(gadaban lillah*) bir Nasıbi'yi öldürürse, adil (imami) yönetici (imam adil zahir) eğer o hüküm verme konumunda olsaydı o inanan kişiyi (Şii) öldürmez, onun yerine Nasıbi'nin yakınlarına diyet parasını devlet hazinesinden öderdi. Ancak İmâmîye'ye mensup olmayan bir mahkeme, Na-

28 HSH, IV, 126; kıyasla TN, 327. Fakat el-Himyeri, *Kurbu'l-İsnad*, Necef, 1369/1950, 214'te farklılık vardır.

29 TN, 365.

30 TN, 570. Krş. Aşağıdaki sert ifadeler Cafer Sadık'a atfedilmektedir: "Bir Nasibiye acımak, onu doyurmak ve ona su vermek yoktur. İsterse o, acından ya da susuzluktan ölsün; isterse o, boğulmak veya yanmak üzere olsun onu kurtarmak da yoktur.(*K. Zeyd en-Nusri,el-Usulu'l-erbe'a mie* içerisinde, MS Tahran Universty, no.962, 31, M, III, 259). Onuncu imam Ali el-Hâdî'nin takipçilerine fakir bir Nasibiye *sadaka* vermelerini yasakladığı nakledilmiştir. (İbn İdris, ***a.g.e,*** 479).

31 TI, III/ii, 184 (Muhammed Bakır'ın hükmüne istinaden), III/ii, 87 (Cafer Sadık'ın hükmüne istinaden).

32 TI, III/ii, 87; Tn, 582.

33 TI, III/ii, 87 (Muhammed Bakırın hükmüne istinaden) krş. Kadı Numan, *De'âimü'l-İslam,* II, Kahire, 1379/1960, 175; A.g.mlf., *Kitabu'l-İktisâr*, 105.

sıbi'yi öldürene idam cezası verir.[34]

Şia'nın diğer inanmayanlara karşı tutumuyla karşılattırıldığında yukarıda verilen örneklerde yansıdığı gibi onların Nasıba'ya karşı sert tutumlarının yeni bir boyut kazandığı görülmektedir. Bu vesileyle bazı örneklere bakılabilir.

1. İnanmayanların su artığını kullanmak haramdır, özellikle Nasıba'nın[35] artığı ki o, veled-i zinadan ve köpeklerden[36] daha kötü bir varlıktır. Bazı fakihlere göre ise Nasıba hem vücudunun azalarının sahip olduğu dış necasete hem de ruhuna yapışmış olan iç necasete sahiptir (yani onun hem dışı hem içi pistir). Bu nedenle o, sadece dış necasete sahip olan köpekten daha pistir (ences).[37]

2. İmâmî birisinin Hristiyan veya Yahudi bir kadınla evlenmesi teşvik edilmese de, onun bu kadınlarla evlenmesi, Nasıbi bir kadınla evlenmesine tercih edilir.[38]

3. Hristiyan veya Yahudi bir sütanne, Nasıba sütanneye tercih edilir.[39]

4. Vakıf, İmâmiyye'ye mensup olmayan Müslümanlara yapılabilir ama eğer vakfeden kişi ile akrabalığı yoksa[40] inanmayanlara (Nasibi açıkça bu kapsamdadır) vakıf yapılamaz. (Bu durumda Nasibilerle kâfirler aynı grupta ele alınmaktadır).

5. Bir zimmi ile tokalaştıktan sonra İmâmiyye'ye mensup kişinin elini toprak veya duvara sürtmek suretiyle ovalaması el temizliği için yeterlidir; ancak o, bir Nasibi ile tokalaşınca, bir adım daha ileri giderek, elini yıkamak zorundadır.[41]

---

34 K, VII, 374; TA, X, 213; W, IX/ii, 99.

35 K, III, 11; İbn Bâbeveyh, *Men lâ Yahduruhu'l- fakih*, ed. Ali Ahundi, Necef, 1377-8/1957-9, I, 8; Ta, I, 233, 373; TI, I,18.

36 K, III, 14; W, I/i, 158. Ayrıca bkz., İbn Bâbeveyh, *'İlel*, 292.

37 el-Garavi*, a.g.e*, II, 142, 76; Krş. Muh. Kerim Han el-Kirmani, *el-Kitabu'l- Mübin*, I, 1323/1905, 141, 580.

38 K,V, 351.

39 IM, 111; en- Necaşi, *K. er-Ricâl*, Bombay, 1317/1899-1900, 219 (el- fad [Fudayl] b. Yesar en-Nahdi başlığı altında W, VII/ii, 187; Kadı Numan, *a.g.e.,* II, 241; M, II, 624.

40 TN, 597, HSH, II, 214.

41 K, II, 650, Hadis no: 11; W, I/ii, 109. Fakat krş K, II, 650, Hadis no: 10. Burada Yahudi

Buna karşın Kur'ânî ilke (4: 58) sahibinin istemesi halinde emanetin, inanan-inanmayan, günahkâr-mümin ayırmaksızın ehline verilmesini zorunlu görür.[42]

Yukarıda incelenen kurallar, immamiyye Şia'sının daha radikal kanadının düşüncesinin katışıksız Nasiba karşıtı ruhunu yansıtmaktadır. Ancak, kimi zaman daha ılımlı bir çizginin yakalanabileceğini belirtmek gerekir. Nitekim bir nasibinin dini vazifelerini yerine getirmede samimi olabileceği (*mütedeyyin*)[43] kabul edilir. Daha önemlisi bir Nasıbi'nin aydınlığı görüp İmâmiyye inancını[44] benimseyebileceği de beklenmektedir. Diğer bir değişle onun sonsuza kadar necis bir kâfir olarak kalması kaderi değildir. Nasibi iken yaptığı dini görevler geçerlidir ve mükâfatı gerektirmektedir; namaz ve oruç ibadetleri de bu kapsama girer. Burada genel kabul gören tek istisna zekâttır, zekât yeniden ödenmelidir, çünkü ilk defa ödediğinde zekât doğru yerine, yani İmâmiyye'ye mensup olan fakir veya yoksula ulaşmamıştır.[45] Bazı rivayetlere göre o kişinin, daha önce yaptığı *haccını* iade etmesi (zorunlu olmasa da) tercihe bağlıdır.[46]

Bu makalede verilen örneklerden anlaşıldığı kadarıyla İmâmiyye'ye mensup olmayan Müslümanlarla ilgili kurallar, İmâmiyye'nin hukuk literatüründe merkezi yer işgal etmemesine rağmen, İmâmiyye mezhebini Sünni emsallerinden ayıran bağımsız bir unsuru oluşturmaya yetecek sayıdadır.[47]

KAYNAKÇA

Ali et-Tebrizî el-Garavi, *et-Tenkîh fi Şerhi'l-Urveti'l-Vüska*, II, Necef, 1381/1961

el-Burûcerdî, *Tevhîdü'l-Mesâil,* Kum, tsz.

Haşim el-Bahrani*, Kitabu'l-burhan,* Kum, 1393/ 1973.

ve Hristiyan'la tokalaştıktan sonra elin yıkanması emredilmektedir.

42 TN, 435 vd, Ayrıca bkz, Kadı Numan, *a.g.e,* II,489.

43 TA, V, 9.

44 K, III, 546; TA, V, 9.

45 *A.g.e*, 13 ve 14 nolu dipnotlar.

46 TA, V, 9, 10.

47 Genel bilgi için bkz. Y. Linant, de Bellefond, "Le droit İmâmite"*, Le Shiism İmâmite*, Paris, 1970,183-99.

el-Hilli, Cafer b. Hasan, *Şeraiü'l-İslam*, Necef, 1389/1969.

el-Hillî, İbn Muhtar*, Muhtelifu'ş-Şia,* Tahran, 1323/1905-6.

el-Himyeri, *Kurbu'l-İsnad*, Necef, 1369/1950.

Hur el Amili, *Vesâilü'ş-Şia*, Tahran, 1378-89/1958-69.

Hüseyin el-Tabatabi, *el-Mizan fi tefsiri'l-Kur'ân*, Tahran, 1377/1957.

İbn Babeveyh*, 'Ilelü'ş- Şerâ'i*, Necef, 1385/1966.

İbn Bâbeveyh, *el-Muqni'*, Tahran, 1377/1957.

İbn Babeveyh, *Me'ani'l- ahbâr*, Necef, 1391/1971.

İbn Bâbeveyh, *Men lâ Yahduruhu'l- fakih*, ed. Ali Ahundi, Necef, 1377-8/1957-9.

İbn İdris, Kitabu's-*Serâir,* Kum, 1390/ 1970.

Kadı Numan*, Dea'imu'l-İslam*, ed. A.A.A. Fyzee, I, Cairo, 1370/1951.

Kadı Numan, *Kitabu'l-İhtisar*, ed. Muh. Vahid Mirza, Şam, 1356/1857.

Kohlberg, Etan, "The development of the Imami Shii doctrine of *jihad", ZDMG*, CXXV,197, 64-86.

N Calder, "Zakat in Immi Shii jurisprudence, from the tenth to the sixteen century A.D.", *BSOAS* XLIV, 1981.

Necaşi, *Kitabu'r-ricâl*, Bombay, 1317/1899-1900.

et-Tabersi, Nuri, *Müstedrikü'l-Vesâil*, Tahran, 1382-4.

et-Tûsî, Ebu Cafer, *el-Hilâf,* Necef, 1376/1956.

et-Tûsî, Ebu Cafer, en-Nihaye, Necef, 1390/1970.

et-Tûsî, Ebu Cafer, *Tehzîbu'l-Ahkâm*, Necef, 1377/1957.

et-Tûsî, Ebu Cafer,. *el-İstibsâr*, 1375-6/1956-7.

Y. Linant, de Bellefond, "Le droit İmâmite*", Le Shiism İmâmite*, Paris, 1970.